

NOTES HISTÒRIQUES DE LA CONSTRUCCIÓ DE L'ESGLÉSIA DE RIBA-ROJA D'EBRE

Dolors Cabré

El vuit de desembre del 1783 es tramet a una jerarquia de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem¹ una instància-memorial² en nom de l'Ajuntament de Riba-roja. Aquest era constituït pel batlle, Bartomeu Arbolí; pels regidors, Maurici Puig, Joan Castellví i Francesc Baldirà i pel síndic³, Josep Munté. Tots ells són de la vila que pertany a l'Orde de Sant Joan, i al Corregiment de Tortosa. El document gira entorn del tema de la necessitat de construir una nova església al poble; de les obres que s'han de fer; de les exigències econòmiques que això comporta; dels obstacles de tota mena que s'hi posen; dels esforços de l'Ajuntament per aconseguir-ho.

Així s'exposa que el 1769 l'Ajuntament, el prior de la parròquia, Francesc Adell i els veïns, veient que l'església estava ruïnosa i esperant el pitjor, intenten reedificar-la, per la qual cosa recapten almoines entre els veïns i el 1761 i el 1762 obtenen la quantitat total de 2.400 lliures d'ardits⁴. L'arquitecte reusenc⁵ Josep Llangostera⁶ els fa un pressupost de 14.000 lliures. Per pagar-les es va imposar al poble l'abonament de l'onzè de tots els fruits del terme durant onze anys, més les 1750, que, a raó de 175 al'any, va consignar per a tal fi el Comanador de Vilalba, Rafael Reggio⁷.

Però el 1770, encara que l'església era acabada, per falta de diners no es va poder dur a terme la construcció de la torre-campanar que, sols i en aquesta data, tenia el primer cos; ni acabar la instal·lació de dues campanes, ja que les velles havien caigut, estaven deteriorades i eren guardades sobre un arc del castell, derruït per una gran tempesta.

A causa de les males collites i la misèria del poble, no es va poder continuar l'obra i l'Ajuntament, per això, es va sentir obligat a acudir al Suprem Consell⁸ el 1780, demanant autorització per poder aplicar a

la construcció 400 lliures anuals, durant tres anys, dels arbitris i sobrants que es recaptaven a la vila.

Per tal que fos informat, el Consell va trametre aquesta petició a l'Intendent General del Principat⁹ a fi que, escoltant el Corregidor¹⁰ d'aquest partit i un cop assabentat de tot el que es referia al tema, li notifiqués de quins fons, i amb quins mitjans s'havia construït l'obra de la reedificació, a quant pujaven les despeses, si els que participaven dels beneficis dels delmes i primícies¹¹ havien contribuït amb alguna quantitat, a quant ascendien els cobraments dels dos impostos cada any i qui els percebia.

Després, i seguidament, hi pren part el Governador de Tortosa, que demana comptes de les despeses de l'església, justificants i dades dels costs, així com explicacions sobre amb quin permís s'havia imposat la contribució de l'onzè, preguntant si l'impost esmentat havia tingut caràcter voluntari per part del poble, i l'havien considerat com una almoïna.

Ordenà, a més, que es fes constar com el Comanador de Vilalba¹² havia donat 1750 lliures; que s'informés de l'estat de l'edifici, i si era molt necessari fondre les campanes.

El 1781 el Suprem Consell va passar un ofici al Bisbe de Tortosa, perquè l'assabentés del total que el Comanador treia pels drets del terme i li manà que nomenés dos arquitectes perquè inspeccionessin l'obra, cosa que es va encarregar a Joan Ortega, arquitecte de Tortosa, i al Rector d'Ascó.

Estava al corrent de gestions portades a terme del que s'havia fet i del que s'estava fent, el Comptador General del Principat, baró de Lalinde.

El mateix any 81, continua explicant el memorial, a primer de desembre, l'Ajuntament i la Junta de Propietaris van rebre una carta-ordre. Perquè s'assabentés del seu contingut, en remeteren l'original al destinatari del memorial.

Després, l'Ajuntament va enviar al comanador de Vilalba, Mariano Pérez de Sarrio¹³, documents, justificants de tot i una còpia de la carta-ordre, tot i demanant-li que afavorís els vassalls de Riba-roja amb 400 lliures d'ardits, ja que feien falta per a la fundició de les campanes i l'acabament del campanar.

Veient l'Ajuntament que els diners no arribaven, tot i sabent que el Comanador havia donat ordre als seus arrendadors perquè lliuessin un dobló de vuit¹⁴, va decidir continuar la torre fins a arribar al tercer cos o cim, (cosa que encara no varen poder aconseguir) i l'arranjament de les campanes. Faltava, a més, el retaule de l'altar major. El poble n'havia construït quatre de laterals, d'estil "modern"

Tot l'exposat demostra, diu l'Ajuntament, que s'ha reedificat un gran temple, en territori de comanadors (quan aquests tenen l'obligació de vetllar

Doyen, Don. Esta Egl.^a y la manutencion
 de su Eclesia, oracion. y demas necessarios al
 servicio del Culto Divino, esta a cargo del
 Sr. Com.^o este es vnico Piamadox Universal
 de este term.^o Aunque el Sr. Pbro, Canido,
 ni otra dignidad tenga parte ni porcion
 alg.^a En diez term.^o no heya de dar may
 tropio, y razonable, que el Sr. Com.^o tiene
 virtud lo necessario p.^a la Contraxcion al
 bon Pueblo mayor de xrist.^o a otra Egl.^a y
 mucho may en la circunstancia de haberse
 xhorificado a expensas delo Pbr.^o a excep-
 cion de aquella corta porcion que con-
 no el difunto Sr. Com.^o Regio, sin habed
 adoptado el Xumio que xprecia, veres
 repropuso al acudir al Sr. Com.^o pre-
 endo el dequexo de alg.^a parte delo, ha

Fragment del text
 manuscrit
 d'aquesta instàn-
 cia memorial

pel seu bon estat i pel culte) i, fora de l'aportació de les 1750 lliures es-
 mentades, no han ajudat. Solament amb despeses i sacrificis dels riba-
 rojans s'ha tirat endavant, els quals, amb justícia es queixen a vegades
 dels pagaments crescuts. Els comanadors eren els únics que rebien els
 delmes del terme, als quals ningú, ni Bisbe, ni Capítol, ni altres
 personatges amb càrrec, no hi tenen dret!

L'Ajuntament fa veure la consideració que va tenir amb l'Orde, no tirant
 pel dret, parlant amb les autoritats polítiques, demanant el segrest d'una
 part dels fruits primicials per tal d'acabar del tot l'església, i la seva fidelitat
 i veneració a l'Orde, gravant, al temple, les seves insígnies.

Escut de
 l'Orde de
 l'Hospital o
 St. Joan,
 amb la creu
 de Malta
 (Façana de
 l'Església)

Tot això els ha d'obligar a fer justícia i a ser benignes, subministrant el necessari per poder portar a terme dues coses: l'acabament de la torre i la construcció del retaule de l'altar major que, probablement, costarà 1200 "pesos"¹⁵; tot això farà els vassalls més fidels i agraïts.

*A V. M. piden y suplican sea revivido por
videncia en la forma q. tenga por con-
veniente para que se haga el Retablo
Mayor y se concluya la Torre de esta
Igl. a lo que empeñara muy y muy la real
c. y gratitud de esta sus vasallos q. el
año lo esperan a la justicia y benignidad
N. S. D. Ribarroja 6 de Dic. de 1783. W.*

Fragment final de la carta, amb la data de 1783

I aquí s'acaba el document. Data, i sense signatures. Fins uns anys més tard del 1790 no es va completar l'església¹⁶. De l'estret marc de la instància transcrita, (un document municipal d'un poble de la segona meitat del s. XVIII) surt tot un món, ja que ens presenta un quadre variadíssim del viure de la vila, interrelacionat amb esdeveniments, fets i estats de coses d'envergadura, de fora.

En primer lloc, veiem un Ajuntament que viu un refluoriment econòmic del temps de Carles III, amb enfrontaments amb senyors feudals. I amb altres exigències de tota mena d'organismes polítics, vigilants contra els abusos dels que tenien poder sobre els humils (encara que els pobles no en rebessin gaires beneficis). Un Ajuntament que vol embellir la vila, (cosa que sabem per les dades de les façanes de cases aparents pròximes al temps de la construcció de l'església), amb un temple, l'edifici més important. I segueix un camí difícil, d'actituds exigents i respectuoses a la vegada, amb els senyors i organismes de qui depenia, sense aturar-lo les dificultats i obstacles que li surten al pas; decidit a la consecució de la seva idea. Un Ajuntament que tenia un síndic (representació popular), i que tot i reconèixer la justícia de les queixes dels veïns afeixugats, segueix endavant; per etapes, però sense detenir-se.

Observem, per mitjà de l'escrit, com els dirigents de la vila (que dels 168 habitants que tenia el 1719, passa a més de 296 el 1789), tenien una certa formació cultural i, més, personal.

*Vista general
abans del 1936,
amb el cim del
campanar*

La redacció del document, la lògica dels raonaments, l'organització interna i la gradació de les qüestions que s'hi exposen abundantment; el fet de concloure amb un final que no admetés discussió, al qual segueixen les peticions (no com a favor, sinó com a obligació de complir-les); acabar amb les de les campanes i la construcció del retaule. Tot amb seny, amb respecte, amb una certa ironia, mostra un grup no selectiu per la seva posició econòmica, sinó pel seu caràcter, personalitat i no desproveït de coneixements apresos.

Amb ells, apareix una Junta de Propietaris que ens fa pensar en els que s'havien format per l'afavoriment reial a l'agricultura, donant en propietat terres ermes a qui les cultivava; i com es premiava amb títols de noblesa

a qui s'havia fet, pel treball, amb terres, encara que els menys afortunats seguissin suportant les càrregues de tot. Fora del document, quin seguici de compres, vendes, barataments de cases per terres i a l'inrevés, i préstecs, trobem en aquesta època!

Veiem com desfilen per davant nostre les institucions del temps, dins del món polític-administratiu, en pugna, a vegades, amb les feudals, un altre món.

Unes institucions: Suprem Consell, amb l'amplitud de la seva acció; l'Intendent General del Principat, amb la seva funció econòmica; un Corregidor d'acció directa sobre els ajuntaments; unes exigències de governadors que retallaven actituds personalíssimes dels ajuntaments; la col·laboració del Bisbe de la demarcació. I com tots els organismes administratius de fora demanen minuciosament comptes de tot: de falta de respecte, d'autoritat i d'afers econòmics, sobretot intentant deslliurar el poble d'abusos de poder; de la inèrcia de l'Orde, que només es preocupa per imposar i rebre, retallades les seves atribucions i actuacions per l'administració.

Es interessant contemplar la complexitat burocràtica del temps. Com s'eternitzaven les obres durant vint, trenta anys, sense resoldre els problemes; passant i passant papers d'uns organismes a altres i, tots, demanant contínuament dades i informacions.

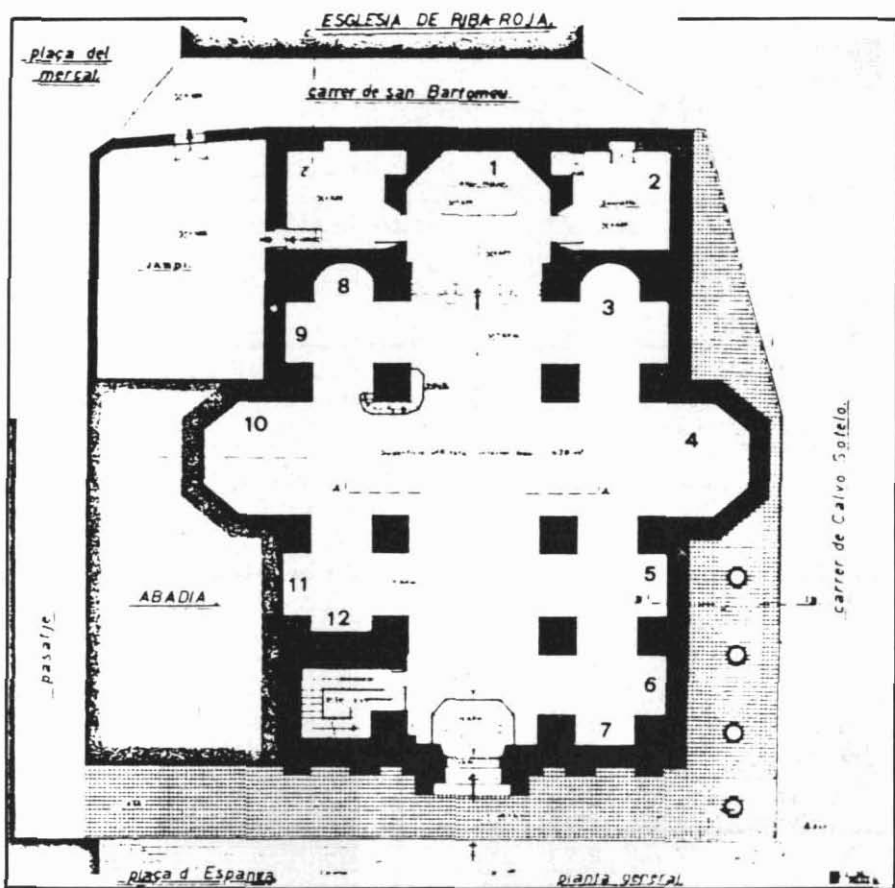
També, com la documentació és escrita en castellà, sobretot a la zona sud del Principat. En trobar-se reduïts de poders els ordes feudals pel reial i per la pobresa d'assumptes a tractar i fins l'Orde de Sant Joan o Hospitalers va ajuntar aquí els membres de Catalunya i Aragó; per això i per trobar comanadors no catalans és perquè s'escriu en castellà. Potser, i com a defensa, continuen, en aquest temps, amb cerimonials de vassallatge medievals¹⁷.

Finalitzat el breu comentari, creiem que seria oportuna la descripció del temple.

És un edifici barroc, de grans proporcions. Té tres naus i el creuer, braços poligonals. Com es veu, la planta és de creu grega, cosa no freqüent en les esglésies d'aquest temps, i de la qual trobem parell en l'església de Vinyols i Arcs (Baix Camp), de 1778.

La nau central es cobreix amb canó i llunetes¹⁸. Sobre el creuer hi ha una cúpula molt decorada amb motius d'estil rococó. Aquest tipus de decoració es repeteix en capitells vists a l'església i els simulats, tant al cor, com sota el cor.

Diuen que la part exterior de l'església és la més bella. Té porta de mig punt, flanquejada per columnes compostes sobre plints bulbosos. Al

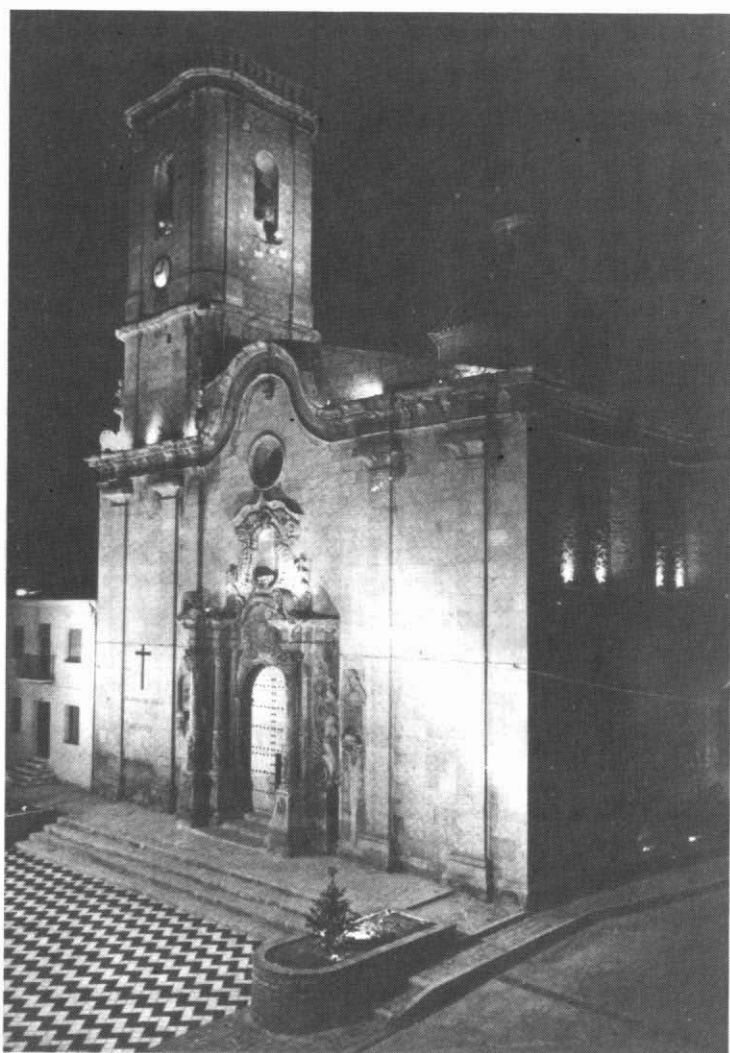

Plànol de l'Església Parroquial

damunt, hi ha una fornícula que, abans del 1936, tenia la imatge de la Puríssima, i, per sobre, ull i coronaments corbats. Als costats de la façana i columnes, hi ha una fornícula a cada costat i dos parells de pilastres. Tenien les imatges de Sant Pere i Sant Pau.

Hi ha abundant decoració vegetal de palmes, volutes i rocalla. El famós campanar és a la part de l'Evangeli; actualment i a causa de les lluites bèl·liques del 1936, a l'Ebre, ja no té el coronament del s. XVIII (foto 6).

Del retaule, destruït en la darrera guerra civil, no en tenim representació gràfica. Sí que sabem que era compost de dos cossos: al primer, hi havia la imatge de Sant Bartomeu, patró del poble. Tenia a la dreta Sant Pere i a l'esquerra, Sant Pau. Al segon cos hi havia, al centre, la Verge; als costats, uns àngels. Les imatges eren talles.

Vista general de l'Església, en l'actualitat

NOTES

- 1.- No porta nom de persona ni càrrec. Com que dins l'Orde estava sobre el Comanador, pel que es dedueix de la lectura del document, pensem que hipotèticament devia tenir un càrrec important.
- 2.- A.H.N. de Madrid. Castlania d'Amposta. Comanaduria de Vilalba. Llig. 424, núm. 19.

- 3.- Càrrec que havia d'ésser elegit per votació popular d'un municipi; amb ell, en temps de Carles III, es va voler obrir les portes de la participació dels plebeus als ajuntaments. No era massa ben acceptat, perquè podia tenir iniciatives i vot, retallant les decisions de l'alcáide i regidors. Venia a ser com un assessor jurídic de l'entitat.
- 4.- La catalana era una moneda que valia 20 sous o 24 diners. Al 1956 equivalia a 2,67 pessetes. Ardit era una moneda castellana de poc valor.
- 5.- Durant molts anys i, a partir del s. XVI, arquitecte i mestre de cases eren tinguts per una mateixa cosa; i qualsevol ciutat, poble, capítol i confraria en podia concedir el títol. El 1757 Ferran VI va crear-ne els estudis. Nosaltres hem trobat, a Reus, un Josep Llangostera, mestre de cases el 1766 i 1772.
- 6.- Com es diu a la nota anterior, hem trobat aquest mestre de cases que bateja dos fills seus en les dues dates assenyalades (Llibre de Baptismes de l'Arxiu de la Prioral de Sant Pere de Reus). Estava casat amb Teresa Pàmies. Probablement és el Josep Llangostera que a 1759 vivia al carrer del Roser, al costat de la casa de Vicenç Pàmies. A.H.P. Tarragona. Protocol 514, nº. 4988.
- 7.- Fou Comanador de Vilalba, de 1768 a 1778.
- 8.- Representació del Consell Suprem Reial era l'Audiència, suprema rectora de la vida del Principat, presidida per un Capità General. L'Audiència va substituir el Consell de Cent i la Diputació del General. Tenia atribucions molt àmplies, entre elles, la de Tribunal Suprem de Justícia, que anotava els corregidors, alcaldes, batlles.
- 9.- Càrrec que exercia la persona que es cuidava de l'afer econòmic, del cadastre, i administrava els cabals de la monarquia a Catalunya.
- 10.- Funcionari castellà introduït a Catalunya per Felip V i que va substituir el veguer. Podien ser militars o lletrats. Depenien de l'Audiència. Intervenien en els Ajuntaments en labor administrativa i policial.
- 11.- Delme era la desena part que es pagava, en diners o fruits, a l'Església. Primícia era una prestació sobre fruits o bestiar que es donava a l'Església, a més del delme.
- 12.- Cavaller d'un Orde militar-religiós que era senyor feudal d'un territori.
- 13.- 1780-1787.
- 14.- Moneda d'or de valor de 8 escuts.
- 15.- Moneda que solia ser de plata amb valor canviant, castellana i d'Amèrica.
- 16.- Joan Arbolí, alcalde, fill de Bartomeu, diu que construirà a la "testera" del creuer, un retaule en honor de Sant Bartomeu, Sant Joan Baptista i Sant Benet de Palerm. (I-VI-1792).
- 17.- Cabré, D.: **Documentos sobre Berrús**. Apèndix. A.H.N. Madrid. Lligall, 419, nº. 18. 1780.
- 18.- Voltes en forma de mitja lluna obertes en la volta principal per a il·luminar-la.